

FOLIA ONOMASTICA CROATICA 12–13 (2003–2004)

UDK 81'373.23'37

Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 17. XI. 2004.
Prihvaćen za tisak 24. I. 2005.

DUNJA BROZOVIĆ RONČEVIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ul. Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb

MILENA ŽIC FUCHS

Odsjek za anglistiku, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

METAFORA I METONIMIJA KAO POTICAJ U PROCESU IMENOVANJA¹

Proučavanje metafore i metonimije kao poticaja u procesu imenovanja rijetko je bilo predmetom interesa tradicionalne lingvistike, pa ni onomastike. U ovo me se radu pokušava sažeto izložiti nov pristup tomu problemu sa stanovišta kognitivne lingvistike, osobito u odnosu na tradicionalna tumačenja metafore u procesu imenovanja. Osobit doprinos kojim je kognitivna lingvistika tijekom posljednja dva desetljeća napravila važan i inovativan iskorak upravo je u preispitivanju tradicionalnih tumačenja metafore i metonimije. Za razliku od tradicionalnoga pristupa, kognitivna lingvistika promatra metaforu i metonimiju ne kao stilske figure kojima se služimo u jeziku već kao misaone modele s pomoću kojih čovjek konceptualizira i kategorizira svijet oko sebe. Unatoč tomu što su posljednjih godina mnogobrojni radovi, pa i važne monografije posvećene upravo tumačenju metafore i metonimije, gotovo da i nema radova unutar kognitivne lingvistike koji su te procese pokušali razmatrati pri tumačenju nastanka vlastitih imena.

1. Uvod: tradicionalni pristupi procesu imenovanja

Problem definiranja položaja vlastitih imena unutar jezičnoga i misaonoga sustava stoljećima je zaokupljao pozornost, od najstarijih antičkih filozofa do suvremenih logičara i jezikoslovaca. Mnoge su stranice u posvećene problemu teorije imena, problemu njegove primarne motiviranosti te temeljnom onomastičkom problemu odnosa vlastitih i općih imenica. Pritom je osnovno polazište na-

¹ Poticaj za ovaj rad bio je referat koji su autorice održale na međunarodnome onomastičkom simpoziju koji se pod naslovom *Naming the World : From Common Nouns to Proper Names* održao od 1–4. rujna 2004. na Sveučilištu u Zadru. Radovi s toga skupa bit će objavljeni u časopisu *Rivista Italiana di Onomastica*.

ravno postavka da vlastita imenica identificira jedinstveni objekt imenovanja, odnosno referent, a opća imenica označuje, odnosno identificira objekte na razini vrste. Tradicionalna se lingvistika, međutim, rijetko sustavno bavila tim problemom.

Tumačenja “vlastitosti” imena i promišljanja motivacijskih poticaja koji utječu na proces samoga imenovanja uglavnom su se iscrpljivala na pitanju “imaju li imena značenje?” te problemu odnosa između apelativa i od njih tvorenih imena. Pritom se zaključak većine promišljanja o prirodi imena i njihovu odnosu prema općem leksiku može sažeti u rečenicu da imena samo obilježavaju ili označuju, dok imenice imaju značenje.

Tradicionalna onomastička teorija uglavnom stoji na stajalištu da vlastita imena, za razliku od općih imenica, nemaju značenje, odnosno da su značenje izgubila u trenutku imenovanja kojim je njihova osnovna funkcija postala obilježavanje individualne osobe, zemljopisnoga ili drugog objekta.² Ipak, različiti odgovori na ta temeljna pitanja upućuju na to da vlastita imena predstavljaju osobitu jezičnu kategoriju koju je i danas teško definirati, kako s polazišta filozofije, tako i lingvistike.

Istaknuli smo već da su se proučavanjem prirode imena uglavnom bavili filozofi, u prvome redu logičari, a znatno manje sami lingvisti. Stoga ne čudi da se onomastička teorija, sve do današnjega dana, često poziva na svojega svojevrsnog rodonačenika John Stuart Milla. Prema njegovu viđenju, a Mill je svoje postavke temeljio uglavnom na analizi prirode osobnih imena, imena su jezični znakovi bez značenja, lišena ikakvih konotativnih implikacija.³ Sasvim su oprečnoga stava primjerice Frege i Russel, prema kojima je vlastito ime samo “skraćeni i prurušeni” opis referenta na koji se odnosi, te upravo ta deskripcija daje značenje i samom imenu. Na takvo se tumačenje nadovezuje i Searle (1958) prema kojemu je nositelj imena, ili referent određen ne jednoznačnim opisom već grozdom pojmova, odnosno koncepata. Suprotno tomu, viđenje koje iznosi Saul Kripke u svojoj monografiji *Naming and Necessity* (1972) promatrajući vlastita imena kao krute označitelje (*rigid designations*) koji su s objektima imenovanja u svojevrstome uzročno-posljedičnome odnosu, odnosno zaključujući da postoji nekoliko načina da se imenuje isti objekt.

Tumačenje prirode vlastitoga imena nije pobudilo osobitu pozornost tradicionalne lingvističke teorije. Temeljna se djela strukturalističke lingvistike na taj

² U hrvatskoj se onomastici problemu onomastičke teorije nije posvećivala osobita pozornost, ali je potrebno ipak istaknuti sljedeće radove: Putanec (1976), Šivic-Dular (1997), Peti (1999).

³ Gotovo se svaka rasprava o teoriji imena poziva na njegov citat:

“A proper name is but an unmeaning mark... Proper names are not connotative: they denote the individuals who are called by them: but they do not indicate, or imply any attributes as belonging to these individuals.” (Mill 1879:33-36)

problem gotovo uopće ne osvrću. Njime se samo rubno pozabavila tradicionalna, leksička semantika te je tako Stephen Ullmann nastojao razlučiti kriterije koji izdvajaju vlastita imena, “najkonkretnije od svih riječi” (Ullmann 1962:52) od općih imenica. On ponavlja dobro znano, i u tradicionalnoj onomastičkoj teoriji gotovo općeprihvaćeno viđenje prema kojemu razlika između imenâ i općih imenica leži u njihovoj funkciji, odnosno, opće su imenice punoznačne leksičke jedinice, za razliku od imena koja su samo svojevrsne “identifikacijske oznake”.⁴ Ujedno, on smatra da se sam postupak imenovanja nužno temelji na metonimijskim procesima, što ne začuđuje budući da metonimija ima prvenstveno referencijalnu funkciju (Ullmann 1962:218-220).

Iako je suvremena onomastička teorija napravila znatan odmak od takva pojednostavljena viđenja prema kojemu se tumačenje prirode samoga imena ograničuje isključivo na njegovu identifikacijsko-referencijalnu funkciju, temeljno pitanje “značenja imena” još uvijek nije na zadovoljavajući način protumačeno. U mnogim onomastičkim radovima i dalje prevladava tradicionalno viđenje prema kojemu apelativi, ili opće imenice procesom imenovanja gube svoja značenja. Dapače, tradicionalna onomastička teorija smatra da što se manje iz imena iščitava njegovo “etimološko značenje”, odnosno što je ime etimološki neprozirnije, to bolje ono obnaša svoju temeljnu onomastičku funkciju imenovanja, odnosno identificiranja referenta. Ipak, i takva tradicionalna onomastička teorija danas uviđa da se priroda i uloga imena ne može tumačiti izvan okružja unutar kojega je pojedino ime nastalo. Imena sigurno nemaju punoznačno leksičko značenje poput općih imenica, ali njihovo se, još uvijek bez odgovarajućeg naziva, “značenje” sada promatra kontekstualno, u vremenu i prostoru unutar kojega nastaje. Potrebno je istaknuti da se u današnje doba tumačenjem prirode, nastanka i uloge vlastitoga imena u društvu bave i mnoge druge znanosti, u prvome redu psihologija i sociologija, a unutar lingvistike, bitan odmak u odnosu na tradicionalno tumačenje imena može se očekivati od novih lingvističkih disciplina, u prvome redu pragmatike i kognitivne lingvistike.

2. Kognitivna lingvistika: metafora i metonimija

Iako bismo očekivali da će semantika, kao lingvistička disciplina koja se bavi značenjem, problemu tumačenja vlastitih imena posvetiti znatniju pozornost, nakon Ullmanna taj se problem gotovo ne obrađuje u semantičkoj literaturi. Vjerojatno je tomu svojim autoritetom pridonio i sam Ullmann svojim viđenjem da vlastita imena nemaju leksičkoga značenja te stoga i ne mogu biti predmetom interesa semantike. Stoga su izvan same onomastike radovi koji se bave problemom

⁴ »The essential difference between common nouns and proper names lies in their function: the former are meaningful units, the latter mere identification marks.« (Ullmann 1962:77)

“značenja” vlastitih imena veoma rijetki te bi se gotovo moglo zaključiti da je za lingvističku teoriju o tom pitanju već sve rečeno.

Posljednjih se je godina⁵ vrlo intenzivno razvila nova grana jezikoslovlja, kognitivna lingvistika koja proučavanju jeziku pristupa na temelju naše cjelovite spoznaje o tome kako promatramo, opažamo i konceptualiziramo svijet oko sebe. Kognitivna je lingvistika iznikla kao, barem u jednom svom dijelu svojevrsna reakcija na krutost nekih strukturalističkih pristupa i zasićenost formulativnošću transformacijsko-generativne gramatike. Za razliku od starijih lingvističkih teorija, kognitivna lingvistika polazi s gledišta da je upravo način na koji ljudi konceptualiziraju i kategoriziraju pojave koje ih okružuju ključan za razumijevanje i tumačenje jezičnih pojava, odnosno kognitivna je lingvistika dijelom širega nastojanja za općim razumijevanjem prirode ljudske spoznaje i razumijevanjem prave prirode ljudskoga znanja te kako je ono ustrojeno. Tek razumijevanje navedenoga omogućuje razumijevanje i objašnjenje lingvističkih pojavnosti.

Stoga dolazi do zaokreta u postavljanju ključnih pitanja u lingvistici. Primjerice, Fillmore zastupa gledište da je u semantičkim istraživanjima do toga vremena polazište pogrešno određeno jer se sve vrti oko pitanja “Što je značenje nekog oblika?” umjesto da se problemu pristupa pitanjem:

»What do I need to know in order to use this form appropriately and to understand other people when they use it.« (Fillmore 1971: 274)

Ovakvo preformulirano pitanje ističe *znanje* i *konvenciju* (izraslu iz ljudske komunikacije i omeđenu njome) kao temeljna polazišta za razumijevanje značenja. A *znanje* i *konvencija* određene su i duboko ukorijenjene u kulturi svake govorne zajednice. Točnije rečeno, riječ je o “enciklopedijskome znanju” ili “znanju o svijetu” svojstvenom svakoj pojedinačnoj govornoj zajednici.⁶ Pritom, ističući neospornu važnost “enciklopedijskoga znanja”, Fillmore (1977: 63) uvodi termin “prizor” (*scene*) te navodi:

»...not only visual scenes but familiar kind of interpersonal structures, enactive experiences, body images; and, in general, any kind of coherent segment, large or small, of human beliefs, actions, experiences, or imaginings.« (1977: 63).

⁵ Ovom prigodom ne možemo, naravno, niti sažeto prikazati osnovne postavke kognitivne lingvistike. Začetci kognitivne lingvistike sežu u rane sedamdesete prošloga stoljeća, iako se službenim početkom obično smatra godina 1987. kada su objavljene dvije temeljne knjige kognitivne lingvistike, *Women, Fire and Dangerous Things* Georga Lakoffa i *Foundations of Cognitive Grammar* Ronalda Langackera.

⁶ Pojam “enciklopedijskoga znanja” temeljan je za razumijevanje i objašnjavanje značenjskih pojavnosti te ga nalazimo u svim ključnim radovima kognitivne lingvistike. Primjerice Lakoff (1987), Langacker (1987), Lakoff i Jonson (1999), itd. Poblize za termin “znanje o svijetu” vidi Žic Fuchs (1991).

Riječ je dakle o okvirnim sustavima pojmova (konceptata) koji uobličuju i strukturiraju razne vidove ljudskoga iskustva i znanja, a svaki je “prizor” neposredno povezan s “okvirom” (*frames*), to jest sustavima konkretnih jezičnih iska-za koji proizlaze iz samog prizora. Fillmore (1978:165) kaže:

»A ‘frame’ in this sense is a lexical set whose members index portions or aspects of some conceptual or actional whole«.

Kad promatramo suodnose “prizora” i “okvira” nameće se pitanje pomoću kojih se mehanizama ostvaruju konkretni jezični izričaji povezani s određenim konvencionaliziranim i u kulturi uronjenim prizorom. Točnije, nameće se pitanje koji su to spoznajni mehanizmi koji omogućuju jezičnu konkretizaciju pojedinih vidova “prizora”. Ako pogledamo dobro poznati primjer citiran iz Lakoffa i Johnsona (1980:7):

»You are *wasting* my time.
That flat tire *cost* me an hour.
I’ve *invested* a lot of time in her.
You need to *budget* your time.
He is living on *borrowed* time.«

nalazimo tvrdnju autora da je riječ o metaforama vezanim uz temeljnu konceptualnu metaforu TIME IS MONEY ‘vrijeme je novac’, točnije, suočeni smo s primjerima konkretnih jezičnih, u ovome slučaju metaforičnih izraza povezanih s konceptualizacijom vremena u engleskome jeziku. Što je posebice važno, riječ je o konceptualizaciji koja je duboko uronjena u kulturne obrasce u kojima se vrijeme konceptualizira pomoću novca, što nije slučaj s konceptualizacijom vremena u mnogim drugim jezicima odnosno kulturama. Ovime smo tek naznačili jednu od mogućnosti kao i složenost mogućih mehanizama koji zasigurno sudjeluju u konceptualizaciji standardnih “prizora” i u konvencionalnoj realizaciji samih jezičnih izraza. Stoga kognitivna lingvistika posvećuje posebnu pozornost upravo metafori i metonimiji, univerzalnim pojavnostima koje predstavljaju jednu od spona između “prizora” i mogućih realizacija “okvira”.

Jedna od nesumnjivo središnjih tema kognitivne lingvistike, tema koja se razvila posebice u posljednjih dvadesetak godina, jest novo viđenje *metafore* i *metonimije* te njihova suodnosa.⁷ Polazeći od metafore kao konvencionaliziranoga dijela jezika, i to onoga dijela koji je najživlji u tome smislu da su metafore najprisutnije u običnom, svakodnevnom govoru, kognitivni lingvisti ističu da se i metafora i metonimija trebaju prvenstveno sagledati kao integralni dio čovjeko-

⁷ U ovome se radu dotičemo tek nekih postavaka koje nalazimo u vrlo opsežnoj literaturi o metafori i metonimiji u kognitivnoj lingvistici. Nemoguće je, naime, u radu ovoga opsega prikazati mnogobrojne pristupe metafori i metonimiji koji su se do danas razvili u kognitivnoj lingvistici. Za temeljne postavke o kognitivnolingvističkom pristupu metafori na hrvatskome vidi Žic Fuchs (1991) i (1992–93).

va konceptualnog sustava. Štoviše Lakoff i njegovi suradnici tvrde da je čovjekov konceptualni sustav nadasve metaforičan u svojoj biti. Tako na metaforu ne bismo smjeli gledati samo kao na jezičnu pojavnost već kao na način mišljenja ili na mentalni mehanizam koji ne treba nužno poistovjetiti s konkretnim jezičnim metaforičnim izričajem.⁸

Metonimija je postala središnjom temom u kognitivnoj lingvistici nešto kasnije od metafore, točnije krajem devedesetih godina prošloga stoljeća te se i na nju gleda kao na konceptualnu projekciju neobično važnu u konceptualizaciji svijeta koji okružuje čovjeka. Štoviše, neki kognitivni lingvisti ističu upravo metonimiju kao još iskonskiju od metafore i u mišljenju i u jeziku.

Ne ulazeći u koji put fino iznijansirane različitosti koje nalazimo u literaturi, polazište za kognitivnolingvističko viđenje i metafore i metonimije sažeto je u knjizi Lakoffa i Johnsona *Metaphors we live by* (1980:36):

»Metaphor and metonymy are different *kinds* of processes. Metaphor is principally a way of conceiving of one thing in terms of another, and its primary function is understanding. Metonymy, on the other hand, has primarily a referential function, that is, it allows us to use one entity to stand for another. But metonymy is not merely a referential device. It also serves the function of providing understanding.«

Na temelju analize mnogobrojnih primjera Lakoff i Jonson (1980) dolaze do zaključka da su metafore sistemski organizirane i ukazuju na to da postoji specifična organizacija metafora u svakome jeziku iz čega se izvodi postavka da spajanje pojmova (konceptata) nije arbitrarno već da je štoviše uvjetovano kulturnim odrednicama.⁹ Odnosno, mnogi pojmovi, pogotovo oni apstraktni strukturalizirani su i misaono predstavljeni kroz metaforu, ali s dubokim uporištem u kulturnim modelima. A upravo su kulturni modeli ti koji odražavaju “konceptualno zajedništvo” članova određene jezične zajednice. To se zajedništvo ogleda u kulturnom određenim prizorima koji služe kao modeli za čovjekovu interpretaciju raznih iskustava, događaja, institucija, kao i fizičkih i misaonih objekata.

3. Metafora i metonimija u procesu imenovanja: *LJUDI SU BILJKE*

Tradicionalna onomastička teorija promatra vlastita imena kao jezične znakove koji identificiraju objekte imenovanja. Znatno se manja pozornost posvećuje motivacijskim poticajima u samome procesu imenovanja i kulturnome kon-

⁸ Lakoff and Turner (1989:127) ističu »*The conventional aspects of language are the ones that are most alive*, in the sense that they are embodied in our minds, and constantly used, and affect the way we think and talk every day.«

⁹ Važnost i sveopća prisutnost kulture u metafori i metonimiji tema je koju nalazimo u mnogim kognitivnolingvističkim radovima. Osim već navedenih posebice ističemo Barcelona (2003), Dirven i Pörings (2003), Gibbs i Steen (1999), Panther i Radden (1999), Lakoff i Johnson (1999., poglavlje 5) te Kövecses (1999).

tekstu unutar kojega ime nastaje. Ne negira se naravno uvjetovanost samoga imena okruženjem njegova nastanka, ali se rijetko pokušava proniknuti u možebitne univerzalne modele pri nastanku samoga imena. Naime, zbog suženoga, europocentrističnog gledišta često se previđa da se pri samome postupku imenovanja u mnogim kulturama imenom prenosi poruka. Takvo je načelo sastavni dio većine izvaneuropskih antroponomastičkih sustava.¹⁰

Točnije, u lingvističkome se smislu postavlja pitanje da li metonimija, pogotovo shvaćena tradicionalno, objašnjava složenost tumačenja prvotnoga poticaja za imenovanje. Naime, ovakvo shvaćanje prvotnoga poticaja za imenovanje ne objašnjava ono što čak i danas u nekim slučajevima osjećamo ili doživljavamo kao tragove značenja, tragove koji upućuju na slojevite procese. Kognitivnolingvistički pristup omogućuje dublje razumijevanje prvotnoga poticaja za imenovanje jer su i metafora i metonimija u prvome redu spoznajni procesi koji se odvijaju na konceptualnoj razini tako da je bit metafore da se jedan entitet razumije i doživljava pomoću drugog entiteta. Ili, metafore su sredstva koja nam omogućuju da razumijemo jednu sferu iskustva s pomoću druge sfere iskustva. Tako se tradicionalno viđenje metafore, pogotovo u dobro poznatom obliku “A jest B” (primjerice Ullmann 1962:213) vidi kao pojmovno-spoznajni proces u kojem je riječ o selektivnome preslikavanju dijela strukture jedne konceptualne domene na odgovarajuću strukturu u drugoj konceptualnoj domeni pri čemu se preslikavanje najčešće zasniva na sličnosti. Metonimijsko se preslikavanje tako odvija unutar jedne konceptualne domene, na način da najčešće dio strukture zamjenjuje cijelu strukturu i upravo je to podloga takozvanoj referencijalnoj funkciji.¹¹

Prečesto se zaboravlja da u većini antroponomastičkih sustava osobna imena i danas imaju značenje, odnosno da su ga uglavnom barem primarno imala. Na europskome je prostoru to bjelodano razvidno na razini najstarijih zabilježanih dvočlanih imena gotovo svih indoeuropskih jezika. Kasniji utjecaj kršćanstva i islama u srednjem je vijeku u značenju imena prepoznao svojevrstne ostatke poganstva te se osobito u katoličkoj Europi nakon Tridentskoga sabora (1545–1563.) tzv. “narodna imena” koja su često imala prozirne etimologije, uglavnom potiskuju, a kod muslimana gotovo i zabranjuju kao bogohulna. Međutim, već za reformacije i u doba narodnih preporoda diljem Europe, narodna imena prozirnoga značenja postaju vrlo popularna u mnogim europskim državama, pa tako i u Hrvatskoj. Upravo se u to doba javlja velik broj ženskih tzv. “cvjetnih imena”, neka se izvlače iz povijesnih zapisa, ali se većina tada prvi put pojavljuje.

¹⁰ Sustavna dugogodišnja istraživanja vrlo različitih antroponomastičkih sustava na raznim kontinentima koja je proveo R. Alford (1988) pokazala su da u više od dvije trećine obrađivanih jezika osobna imena neprijeporno imaju značenje.

¹¹ Mogući su i drugačiji suodnosi unutar jedne domene, međutim, takve pojavnosti nisu primarne u tumačenju prvotnoga poticaja za imenovanje kod kojih je upravo referencijalna funkcija primarna.

Ako bismo pokušali pronaći univerzalne motive pri procesu imenovanja, onda se u velikoj većini jezika svijeta neprijeporno ističu životinje i biljke, naravno određene kulturnim kontekstom. I to, životinje u pravilu, ali, naravno, ne isključivo, kod imena muškaraca, a biljke kod imena žena. Odnosno muškim se imenima nastoje odraziti pojmovi stabilnosti, snage, junaštva i sl. (npr. motivacija po životinjama tipa *vuk*, *medvjed*, *lav* i sl., ili pojmovi tipa *kamen*, *sjekira* ili neko drugo oružje sl.) dok ženska imena u pravilu teže obilježavanju nježnosti, gracilnosti i ljepote, a motivirana su raznim pojmovima koji imaju pozitivne konotacije (kao boja, cvijeće, drago kamenje, Sunce/Mjesec i sl.). U većini se antroponomastičkih sustava imenom nastoji ili izraziti dobre želje budućemu nositelju imena, ili ga zaštititi od negativnih utjecaja (profilaktička imena). Na Istoku, u pravilu, imena tradicionalno imaju važan simbolički karakter, u mnogim, primjerice afričkim kulturama smatra se da je temeljna uloga imena proročanska, odnosno da je čovjekova sudbina zapisana i zapečaćena u imenu koje nosi. Pritom je naravno nužno da “etimološko značenje” imena bude što prozirnije. Ostatci takva odnosa prema primarnome poticaju za imenovanje prisutni su naravno i u europskome kulturnom okružju u poznatoj izrjeci: *Nomen est omen*.

Kada danas, primjerice, promatramo hrvatska imena kao *Ljiljana*, *Ruža*, *Ljubica*, *Ivančica*, *Cvijeta*, *Jasmina* itd., bez obzira na jezično podrijetlo pojedinih imena, i unatoč činjenici da ta imena u realnosti funkcioniraju kao kruti označitelji, u njima se ipak čak s današnjega gledišta nazire primarna motiviranost imena, odnosno nastojanje da se imenom na dijete prenesu one fizičke ili apstraktne osobine koje to cvijeće simbolizira.¹² Dakle, nije riječ samo o ljepoti, boji i mirišljivosti već i nježnosti, krhkosti, bjelini kao simbolu nevinosti. Može li se takav poticaj za imenovanje objasniti isključivo metonimijskim procesima? To je pitanje pertinentno i za muška imena tipa *Javor*, *Jablan* i sl. u kojima se utjelovljuju ne samo fizičke atribucije stabala kao što su visina, vitkost itd. već i žilavost, postojanost i dugovječnost. Ili za primjere hrvatskih imena motiviranih voćem, tipa *Dunja*, *Višnja*, *Jagoda* gdje se u našoj tradiciji dunja također povezuje s mirišljivošću i postojanošću. Motiviranost se tijekom vremena gubi, ili ju više uopće ne osjećamo ako je ime posuđeno ili dolazi iz drugoga jezika, kao primjerice *Tamara*, ime hebrejskoga podrijetla (*Tâmâr*) koje je došlo u hrvatski posredništvom ruskoga jezika tek u XIX. st., a referencijalno je povezano s stablom datulje, neobično važnim u hebrejskome kulturnom kontekstu u kojem osim fizičkih atribucija nosi apstraktnu atribuciju plodnosti. Slično tomu, ime *Suzana* podrijetlom također iz hebrejskoga (*Šušankaje*, *Suzanci*) koje je u hrvatski preuzeto preko engleskoga, primarno znači ‘ljiljan’ i u Hebreja simbolizira čistoću. Stoga ne čudi da se u ranokršćanskoj umjetnosti upravo ljiljan pojavljuje kao obilježje

¹² Za iznimno iscrpan uvid u cjelovitost hrvatske fitonimije u povijesnoj perspektivi vidi Vajs (2003).

svetih djevica te da je ljiljan među trnjem osobit znak bezgrješnoga začeca Blaženje Djevice Marije.

Ovime tek naznačujemo moguću mnogoslojnost metaforičkih procesa u povijesnom sagledavanju pojedinačnog imena. Mnogoslojnost i isprepletenost metaforičkih i metonimijskih procesa ogleda se i u imenu *Ljiljana* i u imenu *Suzana*. Naravno, većina onih koji danas nadijevaju svojoj djeci ime *Suzana*, zbog neprozirnosti etimologije i postanja, to ime u pravilu ne dovode u vezu s imenom *Ljiljana*, i sa svim konotacijama koje se iz motivacije tim cvijetom iz njega mogu iščitavati. To ponovno ukazuje da treba lučiti procese koji su dali poticaj samomu imenovanju od tumačenja podrijetla, prijenosa i povijesnoga razvoja pojedinačnog imena.

Iz nekolicine gore navedenih primjera nazire se složenost procesa koji su podloga imenovanju i koji se ne mogu svesti isključivo na metonimiju. Naime, poticaj za proces imenovanja objedinjuje i metaforu i metonimiju koje u svom uzajamnom djelovanju čine temelj za stvaranje onoga što nazivamo imenom. S kognitivnolingvističkoga gledišta, naime, navedeni primjeri potpadaju pod vjerojatno univerzalnu *temeljnu konceptualnu metaforu* LJUDI SU BILJKE koja će se u različitim jezicima pojaviti u različitim likovima imena, a koja u svojoj podlozi spajaju čovjeka kao polazišnu domenu te različita svojstva biljaka kao ciljanu domenu. Pojavljivanje određenih bilo cvjetova, bilo stabala, ili konkretno voća, rezultat je kulturne prominentnosti i percepcije to jest kako određena jezična zajednica vidi svijet koji ju okružuje. Ta kulturna prominentnost integralni je dio “enciklopedijskoga znanja” ili “znanja o svijetu” koji čine podlogu *prizorima* pomoću kojih čovjek strukturira svoje iskustvo obilježeno i kulturom i samim okruženjem u kojem pojedina zajednica govornika živi.

Tako u Starome zavjetu nalazimo i sljedeće primjere imena motiviranih nazivima biljaka: *Alon/Elon* ‘hrast’, *Oren* ‘cedar’, *Eškol* ‘grozdovi grožđa’, *Zetam/Zetan* ‘maslina’, *Harodi* ‘trešnja’, *Tamar/Tamara* ‘palma datulje’, *Seorim* ‘ječam’, *Šušankaje/Suzanci* ‘ljiljan’, *Rimon* ‘šipak’, *Kesija/Kasija* ‘cimet, kasija’ i dr.¹³ što potvrđuje jezgrovito izraženu postavku Lakoffa i Johnsona (1999:13):

»Our conception of the self, ..., is fundamentally metaphoric.«.

Nadalje, sam poticaj za imenovanje, barem u navedenim slučajevima uključuje i metaforu i metonimiju i to u njenoj poglavito referencijalnoj funkciji. Odnosno, objašnjenje poticaja za imenovanje koji uključuje isključivo metonimiju ne može objasniti nakanu imenovatelja, u prvome redu roditelja, da svojemu djetetu

¹³ Rosenhouse (2002:100) u svojoj analizi hebrejskih i arapskih imena, analizi primarno usmjerenoj prema podrijetlu imena vezanih uz vrste riječi te drugim morfološkim svojstvima, također ističe imena motivirana nazivima za životinje i biljke.

tu nadjenu i takozvana apstraktna svojstva navedenih prirodnih entiteta.¹⁴ Dakle suočeni smo s jednim oblikom interakcije metafore i metonimije specifične kod poticaja pri imenovanju,¹⁵ oblikom interakcije koji nije svojstven samo imenima povezanim s temeljnom konceptualnom metaforom LJUDI SU BILJKE već i interakcijom koju nalazimo i kod imena povezanih s drugim temeljnim konceptualnim metaforama, kao primjerice LJUDI SU ŽIVOTINJE.¹⁶

Potrebno je naglasiti da opisani model predstavlja samo jedan od mogućih poticaja za imenovanje, iako je naša pretpostavka da je riječ o veoma važnom modelu s obzirom na želju imenovatelja da na djecu prenesu i simboličke osobine. Zanimljivo je primijetiti, da pri imenovanju samih biljaka nailazimo i na druga moguća dva modela.

Prvi bi model predstavljao obrnutu metaforu od već spomenute LJUDI SU BILJKE, to jest BILJKE SU LJUDI.¹⁷ U tom slučaju biljke su te u čijim se nazivima ogleda metaforizacija ljudskih osobina, kao npr. *žalosna vrba* u hrvatskome ili *weeping willow* u engleskome. Lévi Strauss (1976:204) naglašava da projekcija ljudskih osobina na druge iskustvene domene nije nova već da je drevnoga podrijetla.

Drugi model ne podrazumijeva metaforizaciju već je riječ o izravnim metonimijskim odnosima kakve često nalazimo u vokabularima jezika. Primjerice, *dalija* (*Dahlia variabilis*) nazvana prema švedskome botaničaru A. Dahlu, potom *fuk-sija* (*Fuchsia*) nazvana po njemačkom botaničaru L. Fuchsu, *forzicija* (*Forsythia*) nazvana po škotskome botaničaru W. Forsythu. itd. Ono što je posebice zanimljivo jest mogućnost dvostruke metonimije u smislu referencijalne funkcije. Naime, žensko ime *Dalija*¹⁸ zabilježeno je i u hrvatskome, a preneseno je iz engleskoga u kojem se javlja krajem XIX. stoljeća, u doba kada su u Engleskoj imena moti-

¹⁴ U svojem članku Jäkel (1998) s pozicija kognitivne lingvistike analizira onomastičku građu, ali bit njegova zaključka jest da je metonimija osnovni pokretač u procesu imenovanja. Jäkelov rad može se okvalificirati kao više tradicionalni, a manje kognitivnolingvistički jer pri analizi zanemaruje viđenje i metonimije i metafore kao konceptualnih mehanizama.

¹⁵ Kognitivni lingvisti sve češće naglašavaju usku povezanost između metafore i metonimije pa primjerice Goossens (1990) koji govori o *metafonimskom sklopu*, dok je raspon od prototipične metafore do prototipične metonimije viđen kao stupnjeviti niz opisao već Roman Jacobson (1956. i 2003.), a dalje među inima razradio Dirven (2003). Ovo su tek neki primjeri mogućega proučavanja uzajamnih odnosa koji postoje između metafore i metonimije. Također vidi Brdar i Brdar-Szabó (2001).

¹⁶ Upravo je temeljna konceptualna metafora LJUDI SU ŽIVOTINJE i to na primjerima imena motiviranih nazivima za životinje, vuka i medvjeda, predmetom referata autorica održanog u Zadru 2004. godine.

¹⁷ Barcelona (2003: 214) pripominje kod sličnih primjera da ovakve alternacije metafora nisu dvije varijante jedne te iste metafore već da je riječ o sasvim različitim metaforama jer se radi o različitim polazišnim i ciljnim domenama.

¹⁸ Kao naznaku do koje dubine se može ići u tumačenju nastanka imena, odnosno etimologije apelativa od kojega je ime nastalo, zanimljivo je napomenuti da je prezime *Dahl* nastalo metonimijski od zemljopisnoga naziva *dal* 'dolina'.

virana biljkama, u prvome redu ukrasnim cvijećem postala osobito popularna. U tome slučaju imamo metonimiju od imena botaničara na cvijet, a potom od cvijeta na osobno žensko ime. U ovoj drugoj fazi metonimijske referencije uključena je i metafora u smislu konceptualizacije cvijeta po boji, ljepoti i nježnosti.

4. Zaključak: put k budućim istraživanjima

Ovim smo radom željeli upozoriti na višeslojnost pojavnosti imenovanja, odnosno ukazati na nužnost razlikovanja mogućih analiza poticaja za imenovanje, povijesno uvjetovane motiviranosti i današnje percepcije funkcije osobnoga imena. Za ovu smo prigodu odabrali analizu nekolicine osobnih imena motiviranih nazivima bilja, iako se naravno slični procesi mogu promatrati i u drugim onomastičkim kategorijama, primjerice u toponimiji, pri analizi motivacijskih poticaja kod imenovanja zemljopisnih objekata metaforičkim prenošenjem ljudskih osobina na zemljopisni objekt.

Već smo istaknuli da su pri nadijevanju imena djeci primarni poticaji najčešće želje i nade imenovatelja koje se nastoje prenijeti na dijete, ali poticaji mogu biti i pojedini događaji unutar zajednice vezani uz sam dan rođenja djeteta, opisi nekog specifičnog djetetova obilježja i sl.

Težište analize navedenih primjera bilo je proniknuti u poticaj za imenovanje, pri čemu smo za teorijski oslonac uzeli kognitivnolingvističku interpretaciju pojmova metafore i metonimije jer tradicionalna gledanja na te pojavnosti ne pružaju objasnidbene mehanizme za sam proces imenovanja. Točnije, novo viđenje metafore i metonimije, kao i njihov suodnos, viđenje koje uključuje poimanje tih pojavnosti kao konceptualnih mehanizama, ali i konkretnih jezičnih realizacija, omogućuje slojevit uvid u motivaciju pri imenovanju. I što je jednako važno, jedna od osnovnih postavki kognitivne lingvistike jest nezaobilaznost kulture koja prožima ne samo jezične izričaje već je i integralni dio bitnih konceptualnih procesa kao što su metafora i metonimija. A bez kulture kao osnove nemoguće je proniknuti u bit motivacije pri imenovanju. Tako Lakoff i Johnson (1980:40) jezgrovito ističu:

“The conceptual systems of cultures and religions are metaphorical in nature. While symbolic metonymies are critical links between every day experience and the coherent metaphorical systems that characterize religions and cultures.”

Ono što smo pritom nastojali istaknuti jest da je sam proces i postupak imenovanja usko povezan s funkcijom koje ime tradicionalno ima unutar pojedina ga antroponomastičkoga sustava, odnosno da je determiniran kulturnim konvencijama pojedine zajednice. Stoga se tradicionalnolingvističko tumačenje da imena nemaju značenje može eventualno vezivati samo uz neke (u prvome redu eu-

ropske) antroponomastičke sustave u kojima je primarna funkcija imena identifikacijska, odnosno komunikacijska. Istodobno, i unutar tih sustava pri proučavanju poticaja pri imenovanju potrebno je voditi računa o drukčijim motivacijama koje također mogu biti simboličke kao primjerice u mnogim afričkim ili azijskim antroponomastičkim sustavima.

Stoga bi se buduća istraživanja motivacijskih poticaja u procesu imenovanja trebala temeljiti na znatno raznolikijoj imenskoj građi, u nastojanju da se s kognitivnolingvističkoga gledišta ustanovi možebitno postojanje univerzalnih konceptualnih metafora i njihovih kulturnih specifičnosti.

Literatura

- ALFORD, RICHARD D. 1988. *Naming and Identity: A Cross-Cultural Study of Personal Naming Practices*. New Haven.
- BARCELONA, ANTONIO (ur.) 2003. *Metaphor and Metonymy at the Crossroads, A Cognitive Perspective*, Berlin –New York: Mouton de Gruyter.
- BARCELONA, ANTONIO 2003. Clarifying and applying the notions of metaphor and metonymy within cognitive linguistics : An update. U: *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, René Dirven and Rolf Pörings (ur.), Mouton de Gruyter, Berlin, New York
- BRDAR, MARIO; RITA BRDAR-SZABÓ 2001. Vlastita imena između metonimijske Scile i metaforičke Haribde. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 27, 31–48.
- DIRVEN, RENÉ; ROLF PÖRINGS (ur.) 2003. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Mouton de Gruyter, Berlin, New York
- DIRVEN, RENÉ 2003. Metonymy and Metaphor : Different mental strategies of conceptualization. U: *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, René Dirven and Rolf Pörings (ur.), Mouton de Gruyter, Berlin, New York
- FILLMORE, CHARLES J. 1971. Verbs of Judging: An Exercise in Semantic Description. *Studies in Linguistic Semantics*, (ur.) Ch. Fillmore i D. T. Langendoen, Holt, Rinehart & Winston Inc.
- FILLMORE, CHARLES J. 1977. Scenes - and - frames semantics. *Linguistic Structure Processing*, (ur.) Zampolli, Amsterdam, North Holland.
- FILLMORE, CHARLES J. 1978. On the organization of Semantic Information in the Lexicon. *Papers from the Parasession on the Lexicon*, (ur.) D. Farkaset et al., Chicago: Chicago Linguistic Society.
- GIBBS, RAYMOND W.; GERARD J. STEEN (ur.) 1999. *Metaphor in Cognitive Linguistics*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia
- GOOSSENS, LOUIS 1990. Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. *Cognitive Linguistics*, 1–3, Berlin-New York, 323–340.

- JÄKEL, OLAF 1999. Metonymy in Onomastics. U: *Metonymy in Language and Thought*. Klaus Uwe Panther and Günter Radden (ur.), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia
- JACOBSON, ROMAN 1956. *Fundamentals of Language*. Vol. 2, 90–96. The Hague - Paris: Mouton.
- JACOBSON, ROMAN 2003. The metaphoric and metonymic poles. *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, (ur.) R. Dirven i R. Pörings, Mouton de Gruyter.
- KÖVECSES, ZOLTAN; GÜNTER RADDEN 1998. Metonymy: Developing a Cognitive Linguistic View. *Cognitive Linguistics*, 9, 37–77
- KÖVECSES, ZOLTAN 1999. Metaphor – Does it Constitute or reflect Cultural Models?. U: *Metaphor in Cognitive Linguistics* (ur.) Raymond W. Gibbs, Jr. i Gerard J. Steen, John Benjamins Publishing Company.
- KRIPKE, SAUL A. 1972. *Naming and Necessity*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- LAKOFF, GEORGE 1987. *Women, Fire and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*, Chicago: The University of Chicago Press.
- LAKOFF, GEORGE 1993. The Contemporary Theory of Metaphor. U: Ortony, Andrew (ed.) *Metaphor and Thought*, Second edition, Cambridge University Press.
- LAKOFF, GEORGE; MARK JOHNSON 1980. *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago and Longon.
- LAKOFF, GEORGE; MARK JOHNSON 1999. *Philosophy in the Flesh, The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*, Basic Books.
- LAKOFF, GEORGE; MARK TURNER 1989. *More than Cool Reason, A Field Guide to Poetic Metaphor*, The University of Chicago Press.
- LANGACKER, RONALD A. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*, vol. I, Stanford University Press
- LÉVI-STRAUSS, CLAUDE 1976. *The Savage Mind*, London: Weidenfeld and Nicholson
- MILL, JOHN STUART 1879. *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive*, vol. I, London
- PANTHER, KLAUS-UWE; GÜNTER RADDEN (ur.) 1999. *Metonymy in Language and Thought*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam – Philadelphia
- PETI, MIRKO 1999. O tzv. sadržaju imena. *Folia onomastica croatica* 8, Zagreb, 97–121.
- PUTANEC, VALENTIN 1976. Esej o jezičnom znaku i onomastici te antroponimiji u Hrvatskoj. U: *Leksik prezimena SRH*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb.
- RADDEN, GÜNTER 2003. How metonymic are metaphors. U: *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, René Dirven and Ralf Pörings (ur.), Mouton de Gruyter, Berlin, New York
- ROSENHOUSE, JUDITH 2002. Personal Names in Hebrew and Arabic : Modern Trends compared to the Past. *Journal of Semitic Studies*, XLVII/1.

- SEARLE, JOHN R. 1958. Proper Names. *Mind* 67, 166–73
- ŠIMUNDIĆ, MATE 1988. *Rječnik osobnih imena*. Matica hrvatska, Zagreb.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR 1995. *Hrvatska prezimena: podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*. Golden marketing, Zagreb.
- ŠIVIC-DULAR, ALENKA 1997. Lingvistička definicija vlastite imenice, *Folia onomastica Croatica* 7, Zagreb.
- ULLMANN, STEPHEN 1962. *Semantics, An Introduction to the Science of Meaning*. Oxford, Basil Blackwell
- VAJS, NADA 2003. *Hrvatska povijesna toponimija*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb.
- ŽIC FUCHS, MILENA 1991. *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*. Biblioteka SOL, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- ŽIC FUCHS, MILENA 1991. Metafora kao odraz kulture. *Zbornik radova "Prožimanje kultura i jezika"*, Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku, Zagreb.
- ŽIC FUCHS, MILENA 1992–1993. Konvencionalne i pjesničke metafore. *Filologija* 20–21, Zagreb, 585–593.

Metaphor and metonymy as the basis of naming

Summary

One of the major “innovations” Cognitive linguistics introduces is the re-evaluation and re-interpretation of the traditional notions of metaphor and metonymy. Metaphor and metonymy are primarily viewed as cognitive models or processes by means of which we conceptualize and categorize the world around us.

Although research on metaphor and metonymy has been very intensive within the theoretical framework of Cognitive Linguistics during the last fifteen years, so far this approach has not been applied to onomastic data. Therefore, the aim of this paper is to see how productive can the cognitive linguistic view of metaphor and metonymy be in the creation of proper names from common nouns. Data from Croatian is analyzed, especially names connected to the basic conceptual metaphor PEOPLE ARE PLANTS. The analysis particularly stresses the importance of cultural salience and convention.

Ključne riječi: onomastika, osobna imena, kognitivna lingvistika, metafora, metonimija

Key words: onomastics, proper names, cognitive linguistics, metaphor, metonymy